

KREDITNING MOHIYATI, ASOSIY FUNKSIYALARI VA TASHKIL
QILISHNING NAZARIY ASOSLARI

Gulnoza Xolmurod qizi Egamnazarova

TerDU “Iqtisodiyot” kafedrası o‘qituvchisi

gulnoza@tersu.uz

Annotasiya. Ushbu maqolada kredit haqida umumiy nazariy tushunchalar, paydo bo‘lishi, rivojlanish tendensiyalari, kredit obekti va subekti ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada kredit haqida umumiy tushunchalarni to‘liq ilmiy jihatdan ochib berilgan. Shuningdek kreditning vazifalari va zarurligi, kreditning tarixiy rivojlanish bosqichlari asoslangan.

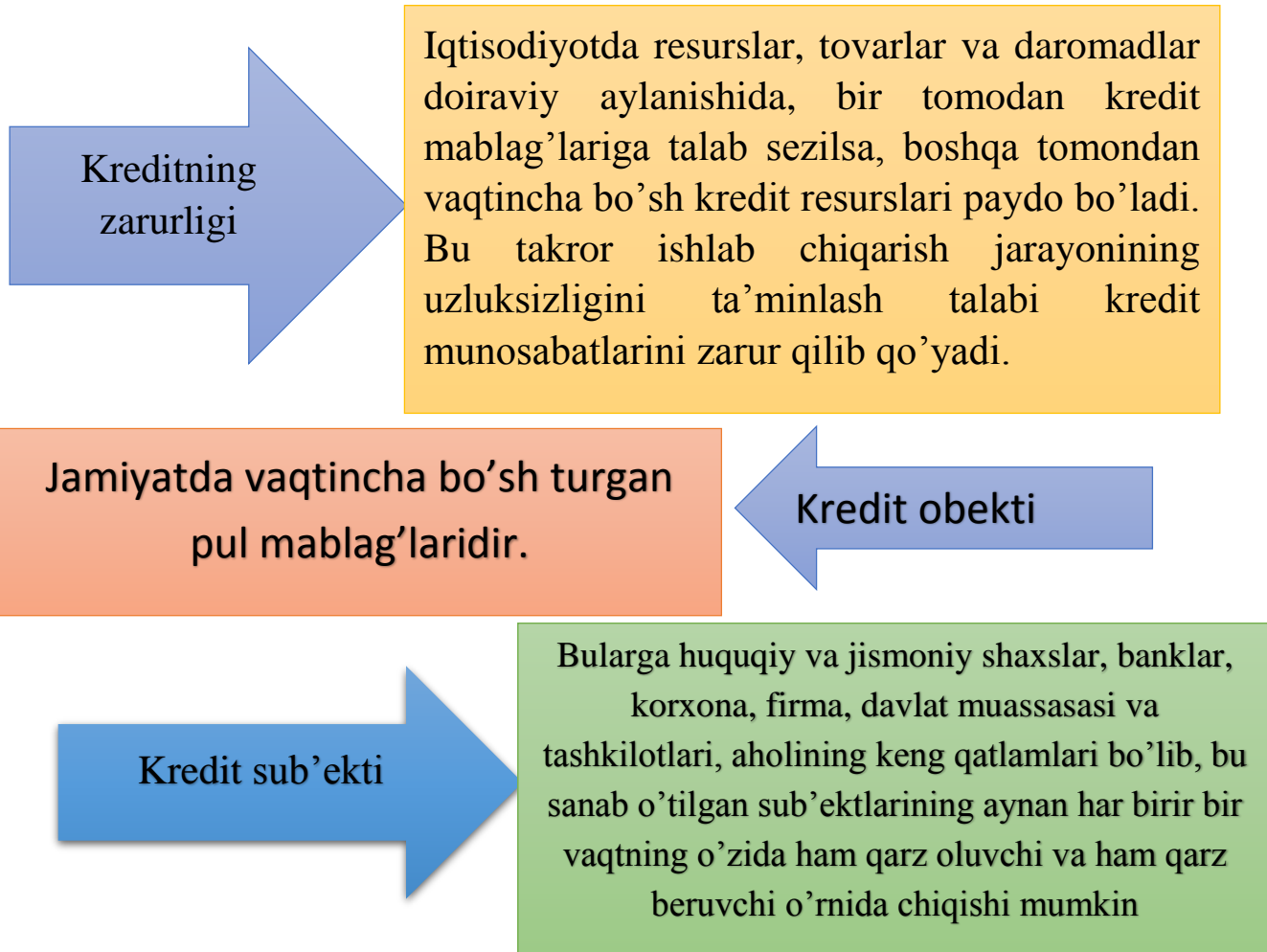
Аннотация: В статье описаны общетеоретические понятия кредита, его возникновение, тенденции развития, объект и субъект кредита. В статье общие понятия кредита раскрываются вполне научным образом. Также обоснованы задачи и необходимость кредита, этапы исторического развития кредита.

Kalit so‘zlar. Kredit, kredit obyekti, kredit subyekti, kredit vazifalari, kredit funksiyalari, tovar, pul, moliyaviy mablag‘lar

Ключевые слова. Кредит, объект кредита, предмет кредита, кредитные задачи, функции кредита, товар, деньги, финансовые средства

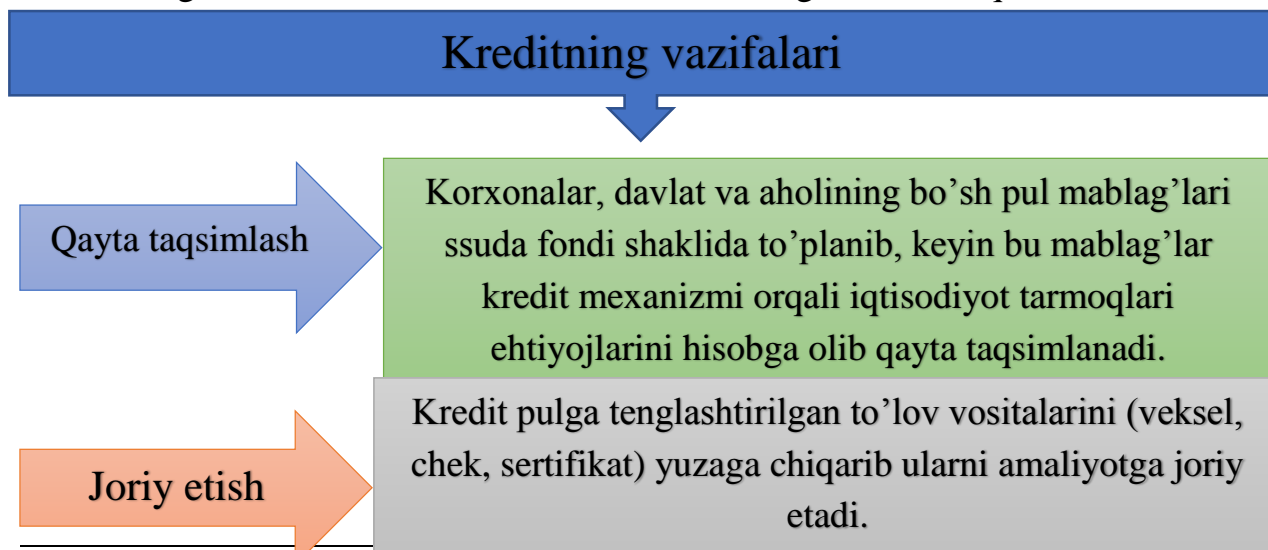
Kredit (lotincha – ishonish) deganda o‘z egalari qo‘lida vaqtincha bo‘sh turgan ayrim qiymat yoki pul mablag‘larining boshqalar tomonidan ma‘lum muddatga haq to‘lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqadigan munosabatlar tushuniladi.

Kredit qadimdan ma‘lum bo‘lib, u dastlab savdoda almashuv jarayonida paydo bo‘lgan bo‘lib, u avval tovarlarni kreditga sotilishi bilan bog‘liq. Bunga sabab xaridorni tovar sotib olishga doim ham naqd puli bo‘lmaydi, u tovar sotilsa tushadi, tovar sotuvchi esa uni tushishini kutib turolmaydi (shu davrda tovarning qiymati tushib ketishi, sifati pasayishi mumkin.). Shu va boshqa holatlar tovarlarni kreditga sotishga olib kelgan. Kredit tovar ishlab chiqarishning va tovar muomilasining ajralmas qismi bo‘lib hisoblanadi va uning rivojlanishi bilan bog‘liq. Tovar ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan pul shaklidagi kredit paydo bo‘ldi.

1.1-rasm. Kredit munosabatlarining ob'ekti va sub'ekti¹

Keyinchalik kredit berish mustaqil faoliyatga aylanib, uning asosiy funksiyasi bo'lib pul egalari va unga vaqtincha muxtoj bo'lganlar o'rtasidagi vositachilikdir. Hozir bu faoliyat maxsus malaka va texnikaga ega bo'lgan maxsus ixtisoslashgan muassasalar-banklar tomonidan amalga oshirilmoqda.

¹ Muallif tomonidan tuzilgan

1.2-rasm. Kredit vazifalari²

Kreditning imkoniyati va zarurligi shu bilan bog'liqki, korxonalar mahsulot sotishda, xodimlarga mehnat haqi hisoblanganda, korxonalar va jismoniy shaxslar o'z pullarini banklarda saqlashi va boshqa hollarda vaqtinchalik bo'sh bo'lgan pul mablag'lari bo'lgani holda boshqa korxonalar va tashkilotlarda o'z faoliyatlarini uzluksizligini ta'minlash uchun tegishli pul mablag'iga ehtiyoj sezadi. Bu holat qishloq xo'jalik korxonalariga ham tegishli bo'lib, bu ishlab chiqarishni mavsumiylik, mahsulot ishlab chiqarish vaqti bilan uni sotish hajmini ko'pchilik mahsulotlar bo'yicha mos kelmasligi, sotilgan mahsulotlarga pulni o'z vaqtida kelib tushmasligi va boshqa holatlar ularni kreditdan foydalanishni taqozo etadi.

O'zining tarixiy rivojlanishida kredit quyidagi bosqichlarni bosib o'tgan:

1. Boshlang'ich shakllanish. Bu bosqichning asosiy belgisi ssuda kapitali bozorida maxsus vositachilarning yo'qligi. Kredit munosabatlari, bo'sh pul mablag'larining egasi va qarz oluvchi o'rtasida bevosita amalga oshirilgan. Bu yerda kredit sudxo'rlik kapitali sifatida namoyon bo'ladi. Uning harakterli xususiyati bo'lib:

○ Qarz beruvchi va qarz oluvchi o'rtasida to'g'ridan to'g'ri kelishuvga asoslangan qarz munosabatlarining to'liq markazlashmaganligi.

² Muallif tomonidan tuzilgan

- Mablag'larni taqsimlashning cheklanganligi.
- Qarz mablag'laridan foydalanganligi uchun juda yuqori foiz normalarining belgilanganligi va boshqalar.

Bu bosqichning tugallanishiga ishlab chiqarishning tobora rivojlanib borishi tufayli qarz resurslariga bo'lgan ehtiyojni keskin oshganligi va alohida olingan sudxo'rlar kapitalini bu talablarni qondirishga yetarli bo'lmaganligi.

2. Tarkibiy jihatdan rivojlanish. Bu bosqich ssuda kapitali bozorida kredit-moliya tashkilotlari kabi maxsus vositachilarning paydo bo'lishi bilan harakterlanadi. Kapital sudxo'rlik va sarroflik idoralari zaminida vujudga kelgan dastlabki banklar keyinchalik kredit institutlariga an'anaviy bo'lib qolgan quyidagi funksiyalarni o'z zimmasiga oldi:

- bo'sh moliyaviy mablag'larni o'z vaqtida foiz bilan to'lash majburiyati asosida qarz oluvchiga berish.
- yuridik va jismoniy shaxslar uchun har xil to'lov va hisob-kitoblar bo'yicha xizmat ko'rsatish (keyinchalik davlat uchun ham).
- qator maxsus moliyaviy operatsiyalarni o'tkazish (veksel va boshqalar).

Bu bosqichning asosiy belgisi – iqtisodiyotda kredit munosabatlarini davlat tomonidan markazlashgan holda boshqarilishidir. Davlat miqiyosida kredit munosabatlarining markazlashuvi har bir davlatning Markaziy banki yordamida amalga oshiriladi. Dastlabki milliy davlat kredit institutlarining paydo bo'lishi naqd pulsiz hisob-kitoblarni olib borish uchun qo'l keldi, hamda tijorat banklarining operatsiyalari va xizmat ko'rsatish ko'lamining kengayishiga olib keldi.

3. Kredit munosabatlarining takomillashuvi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kredit munosabatlari yangi sifat darajaga ko'tarilib bu iqtisodiyotda informasion texnologiyaning rivojlanishi, global bank tarmoqlarining kompyuter texnologiyalari va ma'lumotlar bazalarining shakllanishining, mijozga xizmat ko'rsatishining yaxshilanishi va kredit munosabatlarini xalqaro bozorga ham tarqalishi va boshqa sifat o'zgarishlar bilan bog'liq. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kreditning ahamiyatini oshishi quyidagilar bilan bog'liq:

1. Naqd puldan foydalanishni kamaytirib, muomala harajatlarini, pul emissiyasini kamayishini ta'minlaydi.
2. Korxonalar va aholining vaqtinchalik bo'sh pul mablag'lari kredit muassasalarida saqlanishi tufayli ulardan unumli foydalanish ta'minlanadi.
3. Bank muassasalariga to'plangan pullar xalq xo'jaligi tarmoqlari, korxonalarining asosiy va aylanma mablag'larini to'ldirishning qarzga olingan manbai sifatida muhim ahamiyatga ega.

4. Kredit tufayli xo'jaliklar o'rtasidagi shartnoma majburiyatlarining bajarilishi ta'minlanadi, mahsulot ishlab chiqarish va sotish jarayonining uzluksizligi ta'minlanadi.

Ijtimoiy iqtisodiy tizimda kreditning o'rni va roli u bajarayotgan funksiyalar bilan aniqlanadi. **Kreditning funksiyasi** – bu kreditning iqtisodiyotdagi faoliyatining muayyan ravishda namoyon bo'lishidir.

Kreditning funksiyalari:

1. Qarzga beriluvchi qiymatni vaqtincha foydalanishga berish. Bunda kreditor va qarz oluvchi o'rtasidagi munosabat shunday aniqlanadiki, kreditor qarz oluvchiga resurslarni taklif qiladi, qarz oluvchi bu resurslarni ishlatadi va bunda qarzga beriluvchi qiymat kreditor va qarz oluvchi o'rtasida aylanadi.

2. Qayta taqsimlash. Kredit takror ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlariga – ta'minot, ishlab chiqarish, taqsimlash, muomala va iste'molga xizmat qiladi. Ushbu funksiya yordamida korxonalar, tashkilotlar, davlat va shaxsiy sektorning bo'sh pul mablag'lari va daromadlari ssuda kapitaliga aylantiriladi va vaqtincha foydalanishga, muayyan to'lov asosida beriladi. Bu funksiya yordamida ishlab chiqarishdagi proporsiyalar va pul kapitali harakati boshqarilib turiladi.

3. Muomala harajatlarini tejash. Bu funksiya yordamida naqd pulsiz hisob-kitoblar rivojlantirilib, hisob-kitoblarni tezligini va kam harajatliligi ta'minlanadi. Kapitalning muomalada bo'lish vaqtini tejalishi uning ishlab chiqarishda bo'lish vaqtini oshiradi va ishlab chiqarishni kengaytirishga, foydani ortishiga olib keladi.

4. Kapital to'planishining jadallashuvi va markazlashuvi. Kapital to'planishi jarayoni iqtisodiy rivojlanishning barqarorlashuvi va xo'jalik yurituvchi subyektning o'z maqsadiga erishishining muhim sharti hisoblanadi. Bu ishlab chiqarishni kengaytirish uchun kredit yordamida katta hajmdagi mablag'ga ega bo'lishga imkon yaratadi. Ushbu funksiya hozirgi sharoitda rejali iqtisodiyot davrida rivojlanmagan va mablag'lar bilan ta'minlanmagan faoliyat jabhalarini moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlash jarayonini sezilarli tezlashtiradi.

5. Muomalaga to'lov vositalarini chiqarish. Bu funksiyani amalga oshirish jarayonida kredit faqatgina tovar emas, balki pul muomalasining jadallashuviga, undan naqd pullarni siqib chiqarib, to'lovlar aylanishining tezlashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kredit tufayli pul muomalasi doirasiga veksell, chek, kredit kartochkalari kabi vositalar kiritilib, naqd pulli hisob-kitoblarni, naqd pulsiz hisob-kitoblarga almashtiradi. Bu esa ichki va tashqi bozordagi iqtisodiy munosabatlar mexanizmini

osonlashtiradi va tezlashtiradi. Bu masalani hal etishda tijorat krediti zamonaviy tovar almashinishining kerakli elementi sifatida muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Буранова Л. В. и др. Повышение эффективности управления кредитными ресурсами предприятия //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 329-333.
2. Turolova N. O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari. – 2023.
3. Буранова Л. В. и др. Зарубежный опыт ипотечного жилищного кредитования //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 437-345.
4. O.Y. Rashidov, I.I. Alimov, I.R. Toymuhamedov, R.R. Tojiyev “Pul, kredit va banklar” Cho'lpon nomidagi nashriyot-mathaa ijodiy uyi Toshkent – 2011
5. Abdullaev A.J, Qayimova Z.A, Boltaev Sh.Sh, Narzieva D.M “Pul va banklar” O'quv qo'llanma “Durdon” nashriyoti Buxoro – 2021
6. <https://www.imv.uz/>
7. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/raqamli-iqtisodiyot/12-kategoriya-uz/6049-sitemap-uz>
8. <https://cbu.uz/oz/>
9. Eshpulotovich E. A. O'quvchilar ongida tadbirkorlikni shakllantirishda iqtisodiy tarbiyaning o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 76-81.
10. Sobitova R. S. Localization of production as a tool of modernization //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 10. – С. 407-411.
11. Sobitova R. S. Scientific and theoretical bases of localization of industrial production //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 10. – С. 401-406.
12. Solijonovna S. R. N. et al. O'zbekiston respublikasida sanoat siyosati: ishlab chiqarishni mahalliyashtirish importni kamaytirish omili sifatida //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 276-281.
13. Solijonovna S. R. Export-oriented localization as a key factor in import substitution //World Bulletin of Social Sciences. – 2021. – Т. 5. – С. 36-39.
14. Solijonovna S. R. Import Replacement-As an Assistant Mechanism for Diversification of Production and Approval of Foreign Trade. – 2023.
15. Собитова Р. С. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш–саноат сиёсатининг негизидир //минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-ҳуқуқий ва инновацион жиҳатлари. – 2020. – С. 571-574.

16. Собитова Р. С., Ёрматов Ш. Иқтисодий ва модернизациялаш шароитида саноатни диверсификациялаш //Экономика и финансы (Узбекистан). – 2012. – №. 11. – С. 30-36.

17. Allayor o'g'li X. R. Globallashuv sharoitida hududning eksport salohiyatini yanada takomillashtirish yo'nalishlari //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 799-803.

18. Allayor o'g'li X. R. Hududning eksport salohiyatini statistik tadqiq qilish va ekonometrik modellashtirish (surxondaryo viloyati misolida) //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 20. – С. 753-755.

19. Allayor o'g'li X. R. Eksport faoliyatini takomillashtirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi //technical science research in Uzbekistan. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 154-160.

20. Allayor o'g'li X. R. Eksport va eksport salohiyati tushunchalariga nazariy qarashlar //Journal of Universal Science Research. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 202-210.

21. G'aybullayevich X. A. Iqtisodiy tarmoqlar rivojlanishida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning ahamiyati: Crossref //IQRO. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 68-71.

22. G'aybullayevich X. A. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni tartibga solishning strategik yo'nalishlari //PEDAGOG. – 2023. – Т. 6. – №. 4. – С. 545-548.

23. G'aybullayevich X. A. Bozor munosabatlarining rivojlanish sharoitida hududiy ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni boshqarish //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 294-298.

24. Ziyodullayev S. M. Tijorat banklari aktivlarining rentabelligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish //International scientific and practical conference "the time of scientific progress". – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 91-100.

25. Ziyodullaev S. M. Descriptive indicators of the level of income of banks'assets //" Online-conferences" PLATFORM. – 2023. – С. 229-233.

26. Ziyodullaev S. M. Commercial banking investment attractive legislation normative-legal basis //innovative development in the global science. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 10-17.

27. Зиёдуллаев С. Тижорат банклари активлари рентабеллигини оширишнинг долзарб масалалари: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss5/a17 //Iqtisodiyot va ta'lim. – 2022. – Т. 23. – №. 5. – С. 107-111.

28. Khidirberdievich A. E., Mamadillayevich Z. S. Issues of Regulation of Blockchains in the Digital Economy and World Experience in Reducing, Preventing the "Hidden Economy" //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – T. 8. – №. 7. – C. 591-597.

29. Mukhammadiyevich O. S. Experiences in the study and analysis of population employment in foreign countries //International Multidisciplinary Journal for Research & Development. – 2023. – T. 10. – №. 12.

30. Muhammadiyevich O. S. Main problems of population employment and ways to solve them //American Journal of Science on Integration and Human Development. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 10-13.

31. Ortikov S. M. Experience in statistical study and analysis of employment in foreign countries //Thematics Journal of Business Management. – 2021. – T. 10. – №. 7.

32. Ismatov S. A., Ortikov S. M. The population bandhini tamines, turmus of regine oshirildi humiliation tagirova and using uzbekistana characteristic.(Foreign experience in providing employment, improving well-being and its specifics for Uzbekistan) //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 11. – C. 521-526.

33. Xudoyberdievich X. E. Qishloq xo'jaligidagi asosiy vositalarni takomillashtirish va ularning iqtisodiy jarayonlari //Journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – T. 6. – №. 4. – C. 1093-1096.

34. Xudoyberdievich X. E. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy kontsentratsiyaning roli //Ijodkor o'qituvchi. – 2023. – T. 3. – №. 29. – C. 466-470.

35. Xudoyberdiyevich X. E. Qishloq xo'jaligida investitsiya va uning samaradorligini oshirish //Journal of Universal Science Research. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 622-627.

36. Xurramov E. Technology for the development of cognitive activity of students in the process of teaching a foreign language //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2021. – T. 2. – №. 5.

37. Khurrama E. X. Эффективное увеличение сельскохозяйственного производства на землях лесного фонда //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 7. – C. 5-9.

38. Khurramov E. X. Role of innovation in increasing efficiency of production of agricultural products in forestry //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 10. – C. 518-521.